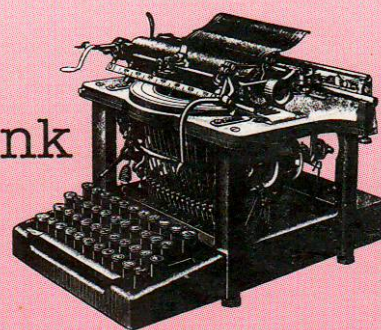
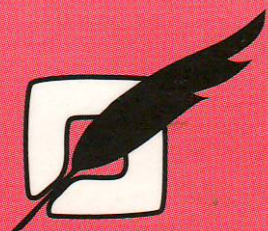
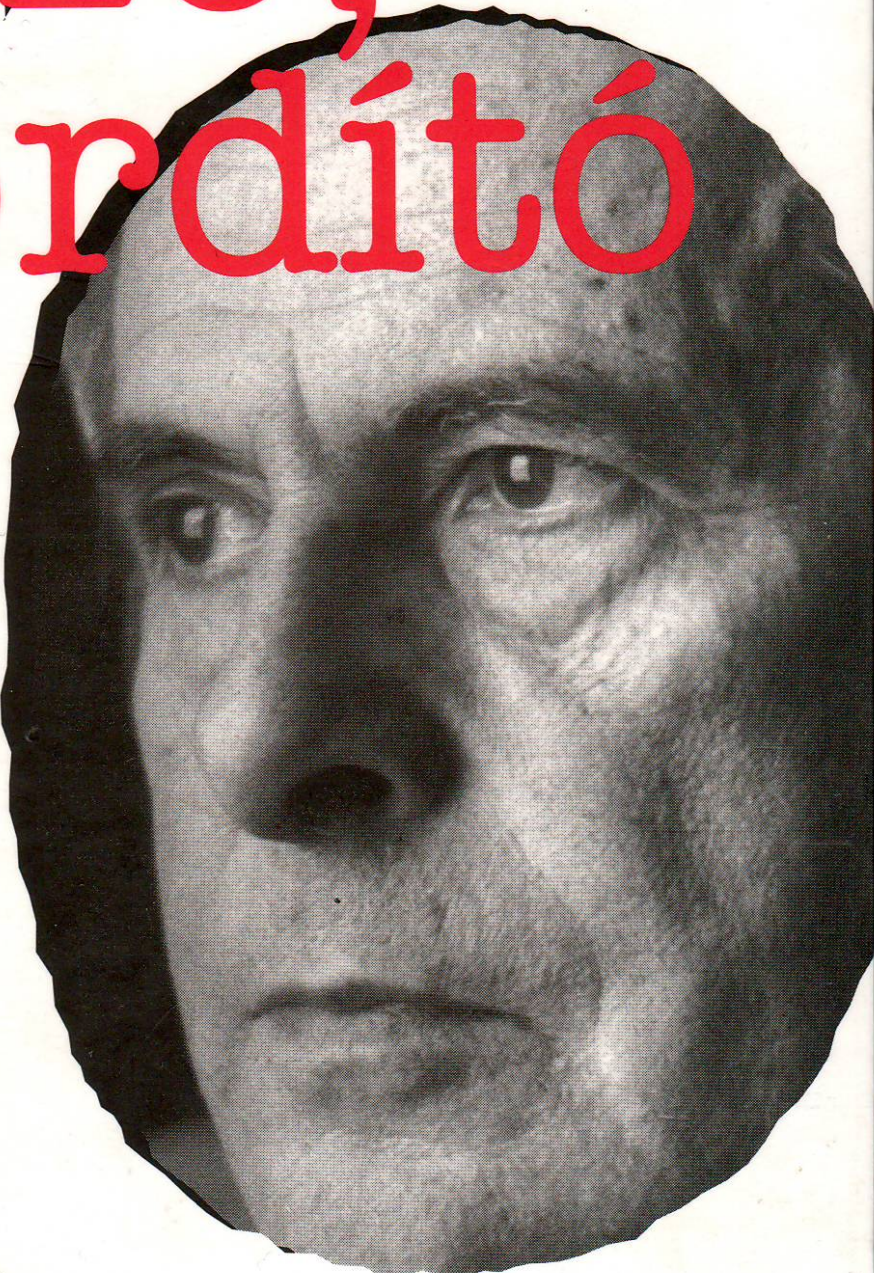

irodalmunk
forrásai

Csorba Győző, a fordító

PANNÓNIA
KÖNYVEK

**E könyv megjelenését
Pécs Megyei Jogú Város anyagilag támogatta**

CSORBA GYŐZŐ, A FORDÍTÓ

**A könyv anyagát válogatta és szerkesztette
TÜSKÉS TIBOR
Az anyaggyűjtésben közreműködött
Pintér László**

**© Csorba Győző örökösei
© Pro Pannonia Kiadói Alapítvány**

a b c d e f g h i j k l m n o p r s t u v z

Csorba Győző életműve mintegy harmincezer verssor magyarra fordítását foglalja magában, köztük Petrarca, Janus Pannonius, Goethe, Brecht, Puskin és Mezsirov műveit. A költő emellett számos írásában foglalkozott a fordítás elméleti és gyakorlati kérdéseivel. A kötetből megismerhetők Csorba Győzőnek a műfordítással kapcsolatos vallo-
másai, valamint azok a kritikák, amelyek műfordítói tevékenységét elemzik és értékelik. Így a könyvből jól érzékelhetően és méltó módon rajzolódik ki Csorba Győző gazdag műfordítói munkásságának hiteles és átfogó képe.

ISBN 9639079278

9 789639 079274

Tartalom

BEVEZETÉS / 5

- A fordító műhelye / 7
- A Halál verseitől a Faustig / 27

A FORDÍTÓ VALLOMÁSAI / 37

- Három könyvről / 39
- Két műfordításkötetről / 40
- Imádónak és Imádottnak könyve / 43
- A Sorsunk jubileumi magyar–szovjet száma elé / 45
- A Faust II. részének fordításáról / 46
- Két új műfordításkötetről / 54
- A műfordítás „tankönyve” / 60
- Rába György: A szép hűtlenek / 64
- Három találkozás Alekszandr Mezsirovval / 68
- Az élő Janus Pannonius / 70
- A Janus-fordítások problémái / 74
- Egy Janus Pannonius-vers fordítása és a fordító műhelyvallomása / 83
- Magyar versek latinból / 87
- Amikor én Janus Pannonius voltam / 97
- Az 550 éves magyar költő / 100
- Janus Pannonius pajzán epigrammái / 103
- Egy fordítás elé / 109
- Egy Puskin-vers fordítása / 112
- A Halál versei / 115

A BÍRÁLATOK TÜKRÉBEN / 121

- Hélinant [de Froidmont]: A Halál versei / 123
 - BIRKÁS GÉZA / 123
 - VÁRKONYI NÁNDOR / 123
 - BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS / 126
- Goethe, Johann Wolfgang: Faust / 127
 - FÁBIÁN ISTVÁN: AZ ÚJ MAGYAR FAUST / 127
 - ÚJSÁGHÍR: FAUST. GOETHE REMEKMŰVÉNEK II. RÉSZÉT ADTÁK ELŐ A VÁROSI MŰVELŐDÉSI HÁZBAN / 133
 - KÁLNOKY LÁSZLÓ / 134

Janus Pannonius: Opera latine et hungarice. – Janus Pannonius munkái latinul és magyarul / 137

ÚJSÁGHÍR: JANUS PANNONIUS-MŰFORDÍTÁSOKAT MUTATNAK BE A BATSÁNYI TÁRSASÁG VASÁRNAPI FELOLVASÓ ÜLÉSÉN / 137

RAJNAI LÁSZLÓ: JANUS PANNONIUS MUNKÁI LATINUL ÉS MAGYARUL / 138

Mezsirov, Alekszandr Petrovics: Búcsú a hótól / 147

AJÁNLÁS / 147

BAKCSI GYÖRGY / 147

KOVÁCS SÁNDOR / 148

TÓTH BÁLINT / 150

BAKCSI GYÖRGY / 151

MARAFKÓ LÁSZLÓ / 152

FODOR ANDRÁS / 154

Kettőshangzat / 159

AJÁNLÁS / 159

FÁBIÁN LÁSZLÓ / 160

FÁBRI PÉTER / 162

FODOR ANDRÁS / 162

RÁBA GYÖRGY: A KLASSZIKUS ÖSSZHANG ESZMÉNYE / 164

KÖRMENDY ZSUZSANNA / 170

RÓNAY GYÖRGY: FORDÍTÁS ÉS FELHANGJAI / 173

Janus Pannonius válogatott munkái / 177

AJÁNLÁS / 177

KALÁSZ MÁRTON / 178

Janus Pannonius: Pajzán epigrammák / 179

AJÁNLÁS / 179

[Hélinant] Hélinand de Froidmont: A Halál versei / 181

AJÁNLÁS / 181

LATOR LÁSZLÓ: CSORBA GYÓZÓ HÉLINAND-FORDÍTÁSAI / 182

FORGÁCS IVÁN / 187

SZIGETI CSABA: KÖNYV ÉS TÜKÖR

HÉLINAND CIKLUSA CSORBA GYÓZÓ KÉT FORDÍTÁSÁBAN / 189

A Janus-évforduló ünnepségei véget értek. Színvonalas rendezvényekben: előadásokban, koncertekben, színházi bemutatókban, kiállításokban, szobor-leleplezésben, mindenfajta megemlékezésben nem volt hiány; ezek emlékei még soká visszajárnak majd bennünk. Szakemberek méltatták e finom és elragadó reneszánsz egyéniség alakját és munkásságát, fordítók vallottak – egész közeltől, az élmény melegével – műhelytitkaikról, személyes, költői tapasztalataikról. Válogatott költeményeinek ez évi, magyar nyelvű kiadását napokon belül elkapták. Ebből, mindenestre joggal, arra következtethetünk, hogy az olvasók sem maradtak távol: a maguk módján – s nem ez-e a legtöbb, amit költő óhajthat magának? – szintén birtokukba akarták venni Janust. Nem maradtak el a jelentős évfordulók járulékai sem: szép számban születtek verses és prózai pályaművek.

Egyvalami hiányzott s hiányzik makacsul, immár századok óta: maga a teljes janusi életmű, annak rendje és módja szerint, eredeti, megtisztított alakjában s ha lehetséges, egyszersmind színvonalas fordításban, minden érdeklődő számára hozzáférhetőn; a nagy ünnepi zajgás közepette ez járt jónéhányunk fejében, s amennyire az ünneprontás veszélye nélkül megtehették, többen szóvá is tették. A hovatovább groteszk méretűvé táguló ellentét az egyre növekvő hazai és külföldi érdeklődés, másfelől a nagy könyvtárakban vagy inkább könyv-múzeumokban megbúvó és féltékenyen őrzött, idestova kétszáz esztendőös Teleki–Kovácsnyai-kiadás ritka példányai közt ma már igazán méltó a komoly megfontolásra. Borsos Miklós szép, kongeniális szobrán a pécsi várkertben – az egész ünnepségsorozat egyik kiemelkedő s talán legmaradandóbb monumentumán – micsoda féltő gonddal és megható ragaszkodással szorítja szívéhez a költő-püspök egyetlen igazi kincsét, a műveit tartalmazó könyvet! Vajon mikor oszthatja szét másoknak is? – kérdezzük azoktól, akiktől elsősorban kérdezhetjük.

A Tankönyvkiadó vállalkozása ezen a hiányosságon akart a lehetőségekhez mérten segíteni. A szándék feltétlenül dicséretet érdemel. Előttünk fekszik a szép, díszes formátumú és kiállítású kötet, sokat ígérően s részben teljesítőn is. A kiadó szerényen és óvatos fogalmazásban közli az olvasóval a könyv célját, s nem

mulasztja el – sajnos, ahogy a futó átvizsgálás is meggyőz bennünket, nem alaptalanul – megjegyezni: „e nagy munka elvégzésére igen rövid idő állt rendelkezésre”.

A kötet gondozója, V. Kovács Sándor, nyílt és elfogulatlan modorban tárja fel a kétségtelen nehézségeket, s a maga által megvont (sokszor vitatható) határokon belül tiszta és becsületos, nem ritkán élvezetes munkát végez. Ő írja a kiadvány szemszögéből fontos és nélkülözhetetlen Janus-életrajzot: egyszerű, megnyugtató, lényegretörő írás ez, mely keresetlenségével és tárgyiaságával jól esően üt el nem egy, éppen az évforduló kapcsán megjelent publikáció hangjától. Ezután következnek a „kényes” kérdések: őszintén beszél a kritikai kiadás hiányából eredő korlátokról, majd rátér a teljesség ill. a kényszerű válogatás problémáira. Hangsúlyozza, hogy a kötet csak megközelítő teljességre törekszik: „népszerűsítő céllal készült, és bár kétnyelvű (latin–magyar) szöveget is ad, nem kíván több lenni színvonalas ismeretterjesztő vállalkozásnál”. (500.l.) Igenám, de a ráfordított rengeteg munka, a szerkesztés és jegyzetkészítés nem megvetendő apparátusa, a fordítói gárda több éves, elszánt küzdelme, szívós munkálkodása s helyel-közzel egy teljes költői életmű szemszögéből is impozáns teljesítménye (pl. Csorba Győzőé, Kerényi Gráciáé) nem volna, nem *akarna* több lenni egyszerű, „ismeretterjesztő vállalkozásnál”? Túlságosan szerényen, igénytelenül hangzik mindez. Önkéntelenül arra kell gondolnunk, hogy e túl óvatos fogalmazással a szerkesztő a kritikusok viharosabb szélökéseit szeretné eleve kifogni a vitorlákból. Valóban nem volna többről szó, csupán arról, hogy *in magnis et voluisse sat est?*

Kimaradtak a kötetből: 1. a görögből való fordítások. Ez természetesen és érthető. – 2. Azok a darabok, melyeknek szerzősége jelenleg még kétes. Ez a filológusok mulasztása; nyilvánvaló, hogy a fordítók nem terhelhetők olyan munkával, mely később esetleg kárbavesztett fáradságnak bizonyulna. – 3. Több erotikus elégia. Ez vita tárgya lehetne. Ha olvassuk a kötetben szereplő, ún. „pajzán epigrammá”-kat (Csorba Győző szerencsés szóválasztása a több ízben megtévesztő „erotikus” jelző helyett), ha néhány közismert, nyomtatásban is közkézen forgó, modern veresetre gondolunk, meg kell kérdőjeleznünk az elmaradás jogosultságát. – 4. A *Marcello-panegyricus*, részint terjedelmi okokból (ez Janus leghosszabb költeménye), részben pedig azért

– mondja a szerkesztő –, mert Hegedüs István fordítása elavult. Ami ez utóbbi magyarázatot illeti: teljesen igaz. Sőt, nekünk az a véleményünk, hogy Hegedüst még kegyeleti okokból sem lett volna szabad bevenni a kötetbe (ui. számos helyen szerepel), mert fordításai nem csak avultak (ettől, a maguk módján, még sikerültek is lehetnének), hanem kifejezetten rosszak, s különösen verselési hibáik alig élvezhetővé teszik őket. Ezeket a darabokat újra kellett volna fordíttatni.

Az eredeti latin szöveg közlése – legalábbis a könyv nagyobb hányadában – a kiadvány egyik legfőbb értéke és erőssége. Az előbb mondottakból következik, hogy ennek még akkor is örülnünk kellene, ha kizárólag Janus Pannonius latin szövegét kaptuk volna kézhez. A fordításokkal együtt azonban ez a szöveg szükségszerű kiegészítése a műnek, a bíráló munkája számára pedig egyenesen nélkülözhetetlen. Persze, ez a latin textus még nem „kritikai”, a semminél azonban mégis sokszorosan több. Annál inkább fájljuk, hogy a hosszabb költemények mellől egyszer csak eltűnik; nyilván túlságosan megnövelte volna a könyv terjedelmét (bár ennek a szempontnak döntő voltát elutasítjuk); mégsem ártott volna megjegyezni, ha másutt nem, valahol a jegyzetekben, miért szakad váratlanul vége az eredeti janusi szöveg ömlésének. Kevesebb hiányérzetet ébreszt ugyan, de szintén hiányzik Janus latinja a prózai művek – beszédek és levelek – párhuzamos lapjairól is.

A kötet felépítése – kétségtelenül az anyag természetéhez illőn – követi a humanisták hagyományos szerkesztési elveit: az itáliai és magyarországi epigrammák után az elégiák következnek ugyancsak két csoportra, olasz és hazai földön írottakra osztva, majd az ún. hosszabb költemények (panegyricusok, nászi versezetek stb.); végül a költő prózai hagyatéka zárja be a sort. A szerkesztő a kiadvány népszerűsítő céljára hivatkozva (a hosszabb költemények kivételével) minden ciklus élére egy-egy különösen jelentősnek tetsző, kulcs-fontosságú költeményt helyez az amúgyis problematikus időrend megbocsátható felbontásával. – A kötet élén Csorba Győző személyes hangú, bő líraisággal áradó vallomások írását olvassuk *Az élő Janus Pannonius* címmel; ez a prózában írott költemény nem a történelmi alakot idézi, kit a kor szenvedélyei mozgatnak a reneszánsz szélesen ívelő, harsány színekkel festett díszletei között, hanem a halhatatlan magánembert, a rokonnak

érezett költőbarátot a közös anyának, a változásai közepette is örök egy városnak termő sugallatokkal gazdagító ölelésében. Ennek a szemléletnek igazsága önmagából meríti érveit, még akkor is, ha vitatható pl. ez a kijelentése: „Sokat küszködtem már verseiddel, hogy lehetőleg méltó módon szólaltathassam meg azok nyelvén, akik számára mégis csak írtad őket: a mindenkori magyar olvasóknak.” Mert kérdés, hogy csakugyan az ő számukra írt-e a humanizmus egyetemesség-gondolatának és ezoterikus műveltség-ideáljának egyik legöntudatosabb híve, Janus?

A versfordítások sikerült vagy sikerületlen voltának eldöntése nem olyan egyszerű feladat, mint amilyennek talán látszik. Az a 33 fordító, régebbiek és újak, akik a műveket anyanyelvünkön tolmácsolták, zömükben nem csupán fordítók, hanem költők is, kész, kialakult egyéni ars poeticákkal; viszonyuk Janushoz nyilván a legkülönbözőbb, s ezen a sokféleségen – a kötet tanúsága szerint – édeskeveset változtattak a szerkesztő feltehető instrukciói. Ez utóbbiak is csak azoknál lehettek volna – elvben – eredményesek, akik közvetlenül e mostani gyűjtemény számára dolgoztak. Egy vers nem szükségszerűen gyenge azért, mert a miénktől eltérő ízlés esztétikai kategóriái szerint íródott, s nem föltétlenül jó az a fordítás, mely engedelmesen simul ugyan a kortársak széptani képzeletéhez és jogait ösztönösen követelő, nagyon mélyről eredő ízlésformáihoz, de a fordítandó mű igazi, sui generis értékeihez semmi köze sincs. Kissé aggasztó az a szemmel látható, már-már naiv sejtelmetlenség, mely a fordítók egyikét-másikat (nem ritkán a legkiválóbbnak ismerteket) eltölti: legbravúrosabb mutatványaik megfelelőjét gyakran hiába keressük az eredeti, latin metrumokban. S nem azért hiányoznak innen, mert a fordító leleményesebb volt Janusnál, hanem mert gyökeresen más költői szemlélet alapján alkotott a reneszánszköltő, mai utódja ellenben elégedetlenül néz az érzése szerint nem eléggé dús fantáziájú vagy költőietlen sorokra. A reneszánsz poétikája és költői stiliztikája lényegében klasszicista: a humanista költő elsősorban „orator” vagyis rétor. Tiszta, racionális szemlélettel is tüstént felfogható, arányaiban egyenletesen elosztott, a feltűnő, egyéni jelzőket kerülő, választékos, szellemes, gyakran okoskodó, érzelmeit lehetőleg elrejtő vagy csak a legáltalánosabb érzésekhez kapcsolódó vers-konstrukció az eszményképe. Az élmény, a modernekkal ellentétben, nála csupán

az „első mozgató”. A mai költő igyekszik emocionális lenni: a romantika óta szinte megszakítatlanul az érzésre és a képzeletre épít, s ezek kedvéért szívesen – egyre szívesebben – elhanyagolja a vers klasszikus elemeit. Mi a hatás okait elemezzük, s csaknem mindig elfödözött mélységekben bukkanunk rájuk: Janus és kortársai viszont a retorikus elemek leplezetlen megmutatásával kelthettek emóciót – de nem ez volt a céljuk. Mi a következmény? Azok a fordítók, akiknek rokonszenve közel jár a klasszicista eszményekhez, vagy költői alkatukban egyeznek az említett ideállal, ösztönösen idomulnak Janus stílusához, – mások másképpen.

Csak természetes, hogy ily módon a hatások minimumára csökkennek a humanista költészetnek manapság korszerűtlen, egyéb elemei; a mitológiai apparátus példának okáért, melyet Janus ujjongva, szinte telhetetlen mohósággal vonultat fel, a fordítókat csaknem mindig feszélyezi, – irtják is a sűrűjét, ahol tehetik. A megmaradtakban sincs sok örömünk: terhei a magyar versnek, s ha másutt nem, a kerékbetört metrumokban ugyancsak megkeserülnek árnyék-életüket. A latin vers hajszálpontosan, ragyogó, kiművelt következetességgel őrzi ezer sorokon át is a mitológiai és történelmi nevek rövid és hosszú szótagjait. A fordításokban teljes a zűrzavar: nincs olyan görög vagy latin (sokszor olasz) szó, melyről a képzett filológus is megjósolhatná, milyen sorsra jut majd a fordító kezében; ugyanaz a fordító, nem ritkán ugyanabban a versben, néha három-négyféleképpen is skandalja ugyanazt a szót.

Leginkább elemükben vannak fordítóink, érthető módon, ott, ahol semmi sem akadályozza szabad futásukat és képességeik csillogtatását. Aránylag sok a buktató az epigrammákban: a tömörség, a zsúfoltságban elrejtett finom célzások s nem ritkán a célzatos zsúfoltság, a gyakran zavarba ejtő szójátékok visszaadása természetesen nem mindenkinek kenyerere. Jóval élvezhetőbbek magyar nyelven az elégiák, különösen azok, melyek már idehaza születtek: V. Kovács Sándornak igaza van abban, hogy ezek Janus költészetének legérettebb, legmaradandóbb alkotásai, s így éreztek nyilvánvalóan a fordítók is, munkájuk színvonalával dokumentálva ezt az elméleti igazságot. A panegyricusok és más, hosszabb költemények – talán, paradox módon, éppen terjedelmüknél fogva – meglepő mértékben felszabadították a fordítók reprodukáló, sőt alkotó ösztöneit. Persze, nem hibátlan munkák ezek sem: Berezei A. Károly általában elkedvetlenül

szabad; Kerényi Grácia, helyenként tüneményes verbális készsége, jó verselése, leleményes szófűzése ellenére lecsúszik a prózaiságba; s Csorba Győző is mintha elfáradna és türelmét veszítené a Guarino-panegyricus második felében. Mégis figyelemreméltó, nem is oly ritkán felülmúlhatatlannak tetsző műfordítói teljesítmények ezek, s leginkább a természetfestő vagy mozgalmas harci jelenetekben, vagy ellenkezőleg, a modern ízléshez közelálló, intim érzések rajzában joggal fegyverzik le az olvasót. – Külön nehézséget jelent, leginkább az epigrammákban, a latin szórend érzékeltetése, amennyiben ez nem pusztán grammatikai, hanem stilisztikai jelentésű is. A sikerült megoldásokra jó példa a *Guidóra* c. vers (117. Csorba Gy. ford.). – Érzékenyebb olvasó figyelmét nem fogja elkerülni, hogy némelyik fordító sikerrel kísérelte meg a magyaros ízű, hagyományosnak érzett, a múlt század első felében kialakult epigrammatikus formát és hangot: szép példa ezekre a *Hunyadi János sírfelirata* (276. Jánossy István ford.) és a *Miért csillagos az ég?* (278. Nemes Nagy Ágnes ford.) – Néhány példa finom és értő munkára: Csorba Győző ford. *A költő Martialishoz* (10. ep.) „Postquam desicrat superbus ales, Pictam sideribus levare caudam”, „aztán, hogy – gyönyörű madár – megírott Hímű szárnyain égbe nem suhant már”. Ugyancsak Csorbától: *Mikor kezdték Rómában tisztelni a Múzsákat?* (279. ep.) „foedere iniquo contentum...Antiochum”, „súlyos békéjét türte...Antiochus”. Kerényi Gráciától: *Francesco Durante da Fanóhoz* (6. itáliai el.) „Nec me adeo gelidae demulcet spiritus aerae, Nec me adeo murmur lene sonantis aquae”, „Nem simogat finomabban a hús estvéli fuvalat, Sem lágyan zsongó víz csobogó moraja”.

Az újabb fordítók nevei közül ki kell emelnünk a már többször említett Csorba Győzőt, Kerényi Gráciát, Nemes Nagy Ágnest, továbbá Kálnoky Lászlót, Kurcz Ágnest és Weöres Sándort. Csorba és Kerényi sorszám szerint is tekintélyes mennyiséget ültetett át, ennél azonban fontosabb, hogy – nézetünk szerint – alighanem megoldották az általuk fordított művek magyarításának kérdését. Munkáikat ezentúl úgy tekinthetjük, mint az eredeti költeményeknek egyenrangú, magyar nyelvű párdarabjait. Aki a kötet olvasása közben csak futó figyelmére is méltatja a latin szöveget, számos alkalommal veszi észre, mennyi nehézséget kellett leküzdeniük lépten-nyomon, s így tisztelete és becsülése csak növekszik irántuk. Nemes Nagy Ágnes fő érdeme a tőle megszo-

kott, egyenletes, lelkiismeretes munkán kívül a mély zengésű, klasszikus hangütés, – mintha eredetileg is így, ezen a nyelven írt volna költőjük! Kurcz Ágnes kellemes meglepetés; a reneszánsz-epigramma műfaja különösebben nem alkalmas ugyan – mai szem és fül számára – valódi hivatottság megállapítására költő-műfordító esetében; ő ennek ellenére a legszebb reményeket ébreszti. Sorszámra keveset, de értékben maradandót produkál Illyés Gyula, Kardos László, Kardos Tibor és Lator László.

Most pedig a hibákról kell még beszélnünk, éspedig nem általánosságban, ahogy eddig tettük helyel-közzel, hanem egy-egy konkrét jelenséggel kapcsolatban. Hangsúlyozni kívánjuk: semmi sem volna méltánytalanabb, mintha ezek alapján akarnók megítélni nemcsak a fordítók, hanem akár a kérdéses művek értékét is. Mi magunk tiltakoznánk ez ellen legelső sorban. Viszont hallgatni sem szeretnénk róluk, nem csupán azért, mert bírálattal írunk, hanem azért sem, mert a magunk eszközeivel szívesen hozzájárulnánk egy majdani új kiadás javított szövegéhez. Amiről beszélni fogunk, nem rendszeres vizsgálódás eredménye; nem szaklapnak, hanem irodalmi folyóiratnak írunk. A tárgyalásra kerülő jelenségek tehát példák csupán. Nem is súlyosak; mindössze arról van szó, hogy változatlan átvételüket egy esetleges második kiadás számára megfontolandónak tartjuk.

Mindjárt a könyv elején áll: *Névváltoztatásáról* (1. ep.) A fordító Berczeli A. Károly. Berczeli fordítói munkásságát éppen Janus Pannoniusszal kapcsolatban, sokra becsüljük. Ő még abban az időben adott ki magyar nyelven egy kötetrevalót Janus verseiből, amikor más költő-műfordítók erre nem vállalkoztak. Műfordítói esztétikája éppen ezért a feltétlen szöveghűséget kevésbé méltányoló szemléletet tükröz. A szóban forgó, hatsoros versből kettőt idézünk: „Compulit invitum mutare vocabula, cum me Lavit in Aonio, flava Thalia, lacu”. „Ezt hittem magam is s lásd, Janus lettem, amint a Múza magához emelt s megkoszorúzta fejem.” A fordítás első sorának első fele hiányzik az eredetiből (ott egészen másról van szó), a második sor pedig annyira szabadon kezeli Janus szövegét, hogy még átköltésről is alig beszélhetünk. – A 29. epigrammában úgyszintén Berczeli egy disztikhon második sorát: „Credatur multi doctus ut esse magis” így adja vissza: „Attól tart a derék, hogy butasága kisül”. Janusnál szó sincs sem-

miféle butaságról. – Ugyanő a 34. ep.–ban (*Carbóhoz, a költőhöz*): „Qui nunc es carbo”, „Szén a neved magyarul” (!).

Galeotto zárándoklásában is (177. ep. Dybas Tihámér ford.) kár volt a „plebs”-et „zagyva csöcselék”-kel fordítani, mert hát nem ezt jelenti; az alacsony szitkozódás különben is annyira idegen Janustól, amennyire kedveli viszont a finom, szellemes szúrásokat. Urbánus lélek volt a velejéig, nem vásári hordószónok.

Eléggé feltűnő, hogy sem a fordító sem a szerkesztő nem vette észre, hogy Ujváry Károly egy végig hexameterekből álló, hat soros verset (*Andreolának, V. Miklós pápa anyjának sírverse* 249. ep.) disztikhonokban ültetett át. A két vers hangulata így tökéletesen különböző. Egyébként is túl szabad a fordítás.

Az első, kiemelt itáliai elégiában (*Andrea Mantegna pádovai festő dicsérete*) a fordító Kálnoky szemmeláthatóan elégedetlen a dísztelen eredetivel; „lánglelkű művek”-ről beszél ott, ahol csak nemes szellem alkotásairól van szó s ezt a szót: „quicquam” („valamit”) így adja vissza: „száz meg száz csudadolgot”. – Furcsa, hogy Kerényi Grácia a „medicas artes”-t (2. el.) „szent orvostudomány”-nak nevezi minden ok nélkül. A fordítók általában feltűnő szabadsággal alkotnak jelzőket a hiányzó helyére s még jó, ha a szöveghez illőt. – Semmi ok sincs arra, hogy Csorba a 7. itáliai elégiában (*Andreolának...halálára*) a „gemmata veste” helyén „díszes gönceit” mondjon; a „salve magna parens”-nél pedig figyelembe kellene venni, hogy kultikus megszólításról van szó, az „Üdv neked áldott öl” tehát, ha szép is, aligha kielégítő. Ezt a kifejezést egyébként más itáliai humanista költő is használja, s amott a fenti fordítás már nem volna helyénvaló. – Lator László a 12. elégiában (*A narni Galeottóhoz*) ezt: „Comis es ut Caesar” így fordítja „Caesar nem szelídebb nálad”, holott a „comis” csak „nyájas, barátságos”: ezeknek a jelzőknek bármelyike illik Caesarra, a „szelíd” semmiképp sem.

Olykor a megragadóan szépet is helytelenítenünk illik, ha nem látjuk nyomát az eredetiben. A *Siratóének anyjának, Borbálának halálára* c. elégiában (27.) Csorba a 127. sorba ezt költi be: „e szörnyeteg órán”; ismételjük, gyönyörű, nincs is rossz helyen, de Csorbában itt a költő meghátrálásra kényszerítette a fordítót. Ugyanabban az elégiában ezt a sort: „Omnibus expletis sacra quae lege iubentur” így fordítja: „Mindent megcselekedve, amit rendelték

a dogmák”. Óvást kell emelnünk, mert Janus nyilvánvalóan az erkölcsi törvények megtartásáról szól, nem pedig dogmákról, azaz hittételekről... – A *Szidalmazza a holdat* (28. el.) címűben a 15. sort „Ouo pudibunda fugis?” így adja Nemes Nagy Ágnes: „Merre szaladsz, te szemérmetlen?” Ellenkezőleg: *szégyenkezőt* kell mondani, mert a hold tudja, hogy szégyellnivaló cselekedetet követett el!

Kiragadott példák ezek, de – ismételjük – tán méltók a meggondolásra. Még csak annyit, hogy feltűnően sok a verstani hiba, s nem csupán a régi, hanem az újabb fordítóknál is. Ki hinné, hogy a magyar nyelv, teljes értékű hangjaival és régóta kidolgozott, az időmértéket illető szabályaival még ma is ennyi önkényességre szolgáltat alkalmat. S ami a legfontosabb: ezek akusztikai hatása esztétikátlan, csúnya. Egyedül Csorba Győző tudja, hogy az *egy* és *lesz* szavakban a *gy*, ill. *sz* hang ejtése hosszú. – Külön felhívjuk a figyelmet arra a több, mint két tucat szabálytalan sorra, főleg hexameterekre, melyekbe, elnézés, ill. hibás számolás következtében rendszeresen hét ütem csúszott be a kötelező hat helyett. – Sok nyomdai vétséget: sajtóhibákat, kikökkent sorokat stb. már igazán csak zárójelben említjük meg.

A prózát – ünnepi beszédek és levelek – Boronkai Iván fordította magyarra tisztán, élvezetesen, korszerűen, mégis jó történelmi stílusérzékkel. Külön meg kell emlékeznünk a jegyzetekről, melyeket a szerkesztő V. Kovács Sándor készített: hogy ezekből mennyi elegendő és mennyi nem, arról vitatkozhatunk; ennek ellenére az a benyomásunk, hogy – a kötet egészét tekintve – velük kapcsolatban emelhető aránylag a legkevesebb kifogás.

Aki a Janus-filológia történetével, mai állásával és fordításának nehézségeivel csak kevéssé is tisztában van, természetesnek fogja találni, hogy ez a kötet – a tiszteletreméltó erőfeszítések ellenére – csupán átmeneti megoldást nyújt a remélhető végleges helyett. Szepe csak történeti lehet, – ennek viszont mindmáig a legjelentősebb. S ha végső ítéletünket (a méltányosság is így kívánja) e felismerés jegyében formáljuk meg, elismeréssel kell szólnunk erről a szép, eredményeiben értékes vállalkozásról.

Jelenkor, 1972/11. 1052–1056.

Mezsirov, Alekszandr Petrovics: Búcsú a hótól

Válogatott versek.

Ford. Csorba Győző. Bp. 1974, Európa, 131 p.

AJÁNLÁS:

Mezsirov filozofikus hajlamú költő. Verseiben az emberi élet buktatóiról, szenvedéseiről elmélkedik. Legfőbb élménye a háború: vallja önmagáról, hogy a háború tette költővé, s a háború után „kiábrándult a szépírástól”. Úgy érzi, a művészet már nem illik hozzá, miután nagy élményét leírta: „harmincig a költőség tisztelendő / harmincon túl – inkább szégyenletes”. A mindennapokban élő, de befelé forduló költő (pl. *Ébresztőóra, Szélvédő üveg*) emlékei is elvont síkon jelentkeznek (*Carmen, Szerencsepatkó*). A háború által felidézett szenvedések viszont nem csupán emlékek: tovább élnek benne, meghatározzák életét (*Életkor, Éjszaka, Naptár, Szaratov, Zene*), s törést okoznak: „mind ferdébb szemmel, komorabban / nézem tulajdon életem”.

Témái között szerepelnek még a tájak, természetleírások, a szeretett városok (Moszkva, Vilnius), a szerelem, de mindig szemlélődő módon, életfilozófiává általánosítva. Stílusa csaknem mindig könnyed, egyszerű, világos kifejezésre törekvő, kierlelt. Hangja lírai, de gyakran epikus formába önti töprengő, tépelődő gondolatait.

A hagyományos és modern líra kedvelőinek ajánlható.

Új Könyvek, 1974/19. 35.

BAKCSI GYÖRGY:

Alekszandr Mezsirov annak a háborús költőnemzedéknek rangos képviselője, amelynek tagjai közül Vinokurovot, Szluckijt, David Szamoljovot már korábban is jól ismertük. Ennek az 1925 körül született nemzedéknek közös vonása, hogy fiatalon, szinte gyermekfővel kerültek a frontra, és első, de mindörökre meghatározó élményük a háború rettenete és társaik hősiessége, a baj-